

תאריך עדכון: 5/23

שם מחלקה: מחשבת ישראל

הגות יהודית תוססת בתימן: הרמב"ם, האלגוריה ומהפכת הקבלה

Lively Jewish Thought in Yemen: Maimonides, Allegory, and the Kabbalah Revolution

מספר הקורס:

שם המרצה: ד"ר אריאל מלאכי

סוג הקורס: הרצאה

שנת לימודים: תשפ"ד

סמסטר: א

היקף שעות: 1 ש"ס

אתר הקורס באינטרנט:

א. מטרת הקורס ותוצרי למידה (מטרות על / מטרות ספציפיות):

מטרות הקורס הן: להכיר את הדמויות העיקריות והחיבורים העיקריים במהלך התקופה, לדון בסוגיות של רצף ותמורה בהגות היהודית בתימן, להתוודע לסוגות הכתיבה המיוחדות ששימשו כאמצעים לביטוי ההגות היהודית בתימן ולעמוד על ההיבטים המיוחדים את תכני ההגות היהודית בתימן ביחס להגות היהודית בכלל ובכלל זה את היחס המיוחד של ההוגים היהודים בתימן לרמב"ם ולקבלה.

ב. תוכן הקורס:

ההגות היהודית בתימן מתפרסת על כשמונה מאות שנה, החל בתקופה הקדם-מיימונית במחצית הראשונה של המאה ה-12, המשך בהופעת הקבלה בתימן במאה ה-16, וכלה בהופעת ההשכלה בתימן, במחצית השנייה של המאה ה-19.

הקורס יציג את ההתפתחות של ההגות היהודית בתימן לכל תקופותיה, על רקע דיון משמעותי בשלוש סוגיות מרכזיות המייחדות את ההגות היהודית בתימן: היחס המורכב למשנת הרמב"ם, פולמוס האלגוריה והתפתחות הקבלה. הקורס יתמקד בהגות היהודית בתימן שבימי הביניים, והייתה תוססת, ערנית ומעוררת מחלוקת, כמו גם במהפכת הקבלה בתימן ובגורמים שאפשרו את חדירת הקבלה לתימן. כפי שנראה, אחד

מגורמים אלה היה, באופן מפתיע, דווקא הרמב"ם עצמו. במסגרת הקורס, נכיר את ההוגים המרכזיים, נתוודע לסוגות הכתיבה העיקריות ונלמד קטעים נבחרים מחיבורים השונים.

מהלך השיעורים:

קריאת טקסטים ודיון משותף.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים: רשימת נושאים / תוכנית הלימודים בקורס – רשימה מפורטת של נושאי ההרצאות בסדר כרונולוגי (רשימה או טבלה כדוגמת המצ"ב)

מס'	נושא השיעור	חומר רלבנטי
1.	מבוא להגות היהודית בתימן	
2.	הייחוד במושגי הייחוד: גן השכלים לנתנאל בן פיומי	החומר הרלבנטי לכל יחידת הוראה יועלה מראש לאתר הקורס באינטרנט
3.	מבשר סוגת המדרש הפילוסופי: מאור האפלה לר' נתנאל בן ישעיה	
4.	הפולמוס על השיטה האלגורית: 'ספר האמיתיות' והויכוח התוסס בין חכמי צנעא, ד'מאר וצעדה	
5.	רפואה, מדרש, פרשנות והלכה: איש האשכולות ר' זכריה הרופא וחיבוריו	
6.	שו"ת בפילוסופיה ופרשנות ל"ג עיקרים: ר' חטר בן שלמה	
7.	סופר, מספר ומשורר, נוסע, מקובל ורמב"מיסט: ר' יחיא אלצ'אהרי	
8.	הקבלה והפולמוס האנטי פילוסופי: שער השמים, ספר סגולות וספר לחם שלמה	
9.	בין הגות לשירה: ר' יוסף בן ישראל ור' שלם שבזי	
10.	גלות מוזע והשלכותיה על ההגות היהודית בתימן	
11.	עקשים, דרדעים והשכלה: מחלוקת מקומית פורצת גבולות	
12.	סיכום: רצף ותמורה בהגות היהודית בתימן	

ג. דרישות קדם:

אין.

ד. חובות / דרישות / מטלות:

קריאת הטקסטים שיסופקו לקראת כל שיעור, הגשת מטלת ביניים, עמידה במבחן בסיון הקורס. בקורס זה יש חובת נוכחות בכל השיעורים. תלמיד שייעדר מעל שתי הרצאות ללא סיבה מוצדקת לא יורשה לגשת למבחן, ולא יקבל ציון בקורס.

ה. מרכיבי הציון הסופי:

מבחן (80%).

נוכחות, השתתפות בשיעורים והגשת מטלות ביניים (20%).

ו. ביבליוגרפיה:

מבחר מקורות

אלצ'אהרי, יחיא, **ספר המוסר: מחברות ר' זכריה אלצ'אהרי**, מבוא פירוש והערות על ידי יהודה רצהבי, ירושלים תשכ"ה.

אלצ'אהרי, יחיא, **צדה לדרך**, בתוך: חומש בית דוד ושלמה, ירושלים תשכ"ד.

אמונת השם, ירושלים תרצ"ז-תרצ"ח.

דוד בן ישע, הקיצור המספיק || (בכתב יד)

זכריה הרופא, **מדרש החפץ**, מהדורת מאיר חבצלת, ירושלים תשנ"א - 1990.

חטר בן שלמה, **מאה שאלות ותשובות בפילוסופיה**, בתוך: David R Blumenthal, *The Philosophic*

Questions and Answers of Hōter Ben Shelōmō, Leiden 1981

חטר בן שלמה, **פירוש ל"ג עיקרים לרמב"ם**, בתוך: Bluementhal, David R., *The commentary*

of R. Hoter ben Shelomo to the thirteen principles of Maimonides, Leiden 1974

חלמיש, משה, **לתולדות הקבלה בתימן בראשית המאה הי"ז: ספר סגולות וספר לחם שלמה**, רמת גן, תשמ"ד.

נתנאל בירב פיומי, **גן השכלים [בסתאן אלעקול]** לרבינו נתנאל זצ"ל בירב פיומי זצ"ל, המקור הערבי

גם תרגום עברי, מהדורת קאפח, ירושלים, תשי"ד; מהדורה שניה מתוקנת: קרית אונו תשמ"ד; מהדורה שלישית: קרית אונו התשס"א.

נתנאל בן ישעיה, **מאור האפלה**, מקור ותרגום הרב יוסף קאפח, מהדורה רביעית מעודכנת עם השלמת ציורי המחבר, ירושלים תשע"ג.

קאפח, יחיא, **מלחמות ה'**, ירושלים תרצ"ו.

שבזי, שלם, **מדרש חמדת ימים על התורה**, מהדורת ציון בר-מעוז, ירושלים תשע"ד.

מבחר מחקרים

- טובי, יוסף יובל, הספרות הרבנית בתימן מן המחצית הראשונה של המאה הי"ח ועד ימינו, **פעמים** 86 – 87 (תשס"א) עמ' 51 – 66.
- **יהדות תימן בצל האסלאם מראשיתו ועד ימינו**, ירושלים תשע"ח.
- 'כתב יד חדש הכולל חיבוריהם של ר' חוטר אלד'מארי ור' זכריה הרופא', **תגים** ה-ו (תשל"ה) עמ' 71 – 95.
- 'מי חבר את ספר אמונת השם?' **דעת** 49 (תשס"ב), עמ' 87 – 98.
- 'שלום בן יוסף שבזי: חייו, יצירתו ודמותו בראי שירתו', **דחק** ה (2015) עמ' 53 – 71.
- יעקב, אפרים, **אלוה מתימן יבוא: פרקים בתולדות הקבלה בתימן**, ירושלים תשע"ו – 2016.
- ליברמן, שאול, **מדרשי תימן**, ירושלים ת"ש.
- לנגרמן, צבי, **המדעים המדויקים בקרב יהודי תימן**, ירושלים תשמ"ז.
- מלמד, אורי, 'שלושה שו"תים במחשבת הרמב"ם למשכיל תימני בלתי נודע', בתוך: אבי אלקיים ואריאל מלאכי (עורכים), **מנחה לחנה: ספר היובל לכבוד חנה כשר**, תל אביב (2018) עמ' 245 – 282.
- ניני, יהודה, פולמוס מעניין וויכוח עקר על חכמת הקבלה בין חכמי תימן בראשית המאה, **מיכאל: מאסף לתולדות היהודים בתפוצות יד** (תשנ"ז) רט"ו – רמ"ג
- עמיר, יהודה, **ישקף: שירת ר' יוסף בן ישראל ופרקי יסוד בשירת תימן**, נתניה תש"ף.
- עראקי-קלורמן, בת-ציון, **יהודי תימן: היסטוריה, חברה, תרבות**, רעננה תשס"ה – תשס"ח (2004 – 2008).
- פינס, שלמה, נתנאל בן אלפיומי והתיאולוגיה האסמאעילית, **תימא** ג, תשנ"ג 31 – 44 (בתרגום יוסף טובי); המקור בצרפתית: Shlomo Pines, Nathanaël ben al-Fayyûmî et la théologie ismaélienne, **Bulletin des Etudes Historiques Juives**, Vol. I (1946), p. 5-22.
- צדוק, משה, **מחשבת ישראל בתימן**, תל אביב 1987.
- קאפח, יוסף, **כתבים**, ירושלים תשמ"ט.
- קאפח, יחיא, **דברי צדיקים וזכרונם בתימן**, תימא א (תש"נ) 7 – 28.
- רצהבי, יהודה, **תורתן שלבני תימן: מחברים וחיבורים**, קרית אונו תשנ"ה.
- שלוסברג, אליעזר, **פירוש ר' אברהם בן שלמה התימני לספר ישעיהו: מהדורה מוערת**, רמת גן תשע"ה (מבוא המהדיר).

Blumenthal, David R., *The commentary of R. Hoter ben Shelomo to the thirteen principles of Maimonides*, Leiden 1974.

Blumenthal, David R., *Philosophic Mysticism: Studies in Rational Religion*, Ramat-Gan, 2006.

David R Blumenthal, *The Philosophic Questions and Answers of Ḥōter Ben Shelōmō*, Leiden 1981.

Kiener, Ronald C., 'Jewish Ismā'īlism in Twelfth Century Yemen: R. Nethanel ben al-Fayyūmī', *JQR* (1984) pp. 249 – 266.

Langerman, Yitzhak Tzvi, *Yemenite Midrash: Yemenite midrash: philosophical commentaries on the Torah*, New York 1998.